

κή υπεροχή της πλούσιας Δύσης απέναντι στη φτωχή Ανατολή.

Επειδή στην Ελλάδα έχει αναπτυχθεί ένας επιστημονικός διάλογος και έχουν δημοσιευθεί κείμενα γύρω από τη μετάβαση στη δημοκρατία (που δεν αφορούν μόνο τις μετακομμουνιστικές κοινωνίες), νομίζω ότι το δεύτερο μέρος του βιβλίου του Λυριντζή αποτελεί παρέμβαση που φέρει νέα στοιχεία και δείχνει εναλλακτικούς δρόμους που θα μπορούσε να ακολουθήσει η συγκριτική πολιτική ανάλυση. Κλείνοντας το βιβλίο του, ο συγγραφέας διατυπώνει ορισμένες επίκαιρες θέσεις γύρω από την «αγωνιστική» (όχι ανταγωνιστική) στάση απέναντι στους αντιπροσωπευτικούς πολιτικούς θεσμούς, σύμφωνα με την οποία η «δημοκρατία δεν μπορεί να είναι καθολική διαγραφή των διαφορών» διά της υπαγωγής τους σε μια γενική αρχή ή ουσία, αλλά ένας κοινωνικός διακανονισμός της διαφοράς (σ. 245).

ΝΙΚΟΣ ΔΕΜΕΡΤΖΗΣ

EDWARD CARR, *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939. Εισαγωγή στη μελέτη των Διεθνών Σχέσεων*, μτφρ.: Η. Στροϊκού, εκδόσεις Ποιότητα, 2000, 343 σελ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΣ - ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΗΦΑΙΣΤΟΣ, *Ευρωατλαντικές σχέσεις*, εκδόσεις Ποιότητα, 2000, 284 σελ.

Ο Edward Hallet Carr υπηρέτησε στη διπλωματική υπηρεσία της Μεγάλης Βρετανίας (1916-1936) και διατέλεσε καθηγητής Διεθνών Σχέσεων στο Πανεπιστήμιο του Aberystwyth και στο Balliol College του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης. Τα βιβλία του θεωρούνται έργα αναφοράς στη διεθνή βιβλιογραφία, ιδιαίτερα αυτά για την ιστορία της σοβιετικής Ρωσίας.

Το βιβλίο του *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939. Εισαγωγή στη μελέτη των Διεθνών Σχέσεων*, είναι το πρώτο έργο του που κυκλοφορεί στα ελληνικά και θεωρείται ένα κλασικό έργο καθώς πολλές θέσεις που διατυπώνονται σ' αυτό βρίσκονται και σήμερα στο επίκεντρο της θεωρίας των διεθνών σχέσεων.

Όταν ο Carr έγραφε, το 1939, αυτή τη μελέτη, ουσιαστικά επιχειρούσε μια προσπάθεια εξερεύνησης ενός σχετικά άγνωστου τομέα της Πολιτικής Επιστήμης. Τα δε συμπεράσματα που διατυπώνο-

νται σ' αυτή, παρά το γεγονός ότι διαμορφώθηκαν μέσα από τα γεγονότα μιας σύντομης ιστορικής περιόδου (1919-1939), διατηρούν και σήμερα ένα ευρύτερο ενδιαφέρον και σημασία. Αν και ο συγγραφέας απέφυγε συστηματικά τη διατύπωση προφητειών, η μελέτη φέρει τα σημάδια της εποχής της ως προς την ουσία, τη φρασεολογία, τη χρήση των χρόνων και, κυρίως, ως προς τη χρήση όρων όπως, «πόλεμος», «μεταπολεμικός» – μάλιστα σε ορισμένα σημεία ο αναγνώστης πρέπει να καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια προκειμένου να παρακολουθήσει τις αναφορές του συγγραφέα. Ο Carr απέφυγε στις επόμενες εκδόσεις του έργου να ξαναγράψει εκείνα τα κομμάτια που είχαν επηρεαστεί από τη μεταγενέστερη πορεία των γεγονότων. «Θα ήταν σαν να εμφιαλώνεις νέο κρασί σε παλιά μπουκάλια», γράφει ο ίδιος πολύ εύστοχα στον πρόλογο της δεύτερης έκδοσης.

Ο Carr σχεδίασε το βιβλίο αυτό το 1937 και το ολοκλήρωσε τον Ιούλιο του 1939, κι όπως ομολογεί κι ο ίδιος (σ. 22), «*Η Εικοσαετής Κρίση* [γράφτηκε] με στόχο να επισημάνει και να πλήξει τη χονδροειδή και επικίνδυνη ανεπάρκεια του συνόλου σχεδόν των απόψεων σχετικά με τη διεθνή πολιτική στις αγγλόφωνες χώρες από το 1919 έως το 1939, δηλαδή τη σχεδόν πλήρη παράβλεψη του παράγοντα της ισχύος».

Η σύνθετη και τεκμηριωμένη ανάλυση του Edward Carr εξετάζει διεξοδικά τη γέννηση μιας επιστήμης, αυτής των Διεθνών Σχέσεων, τον ρόλο της ισχύος, του δικαίου και της ηθικής στον διεθνή χώρο. Με βάση τις κοινωνικές και πολιτειακές πραγματικότητες των τελευταίων αιώνων, ο Carr επιχειρεί μια σφαιρική κριτική της ουτοπικής και φιλελεύθερης σκέψης στις Διεθνείς Σχέσεις. Στον βασικό κορμό του βιβλίου, αποδέχεται πολύ εύκολα το υπάρχον έθνος-κράτος, μεγάλο ή μικρό, ως τη μονάδα της διεθνούς κοινωνίας, αν και στο τελευταίο κεφάλαιο εκφράζονται ορισμένες σκέψεις, σχετικά με το μέγεθος των πολιτικών και των οικονομικών μονάδων του μέλλοντος.

Όπως επισημαίνει στο εισαγωγικό του σημείωμα και ο Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, το βιβλίο αυτό του Carr, μαζί με το βιβλίο του Hans Morgenthau, *Politics Among Nations*, θα φέρει την ανατροπή του παραδείγματος του φιλελεύθερου ιδεαλισμού και την αντικατάστασή του από το παράδειγμα του πολιτικού ρεαλισμού. Βέβαια, σε αυτό το ζήτημα, ο διάλογος είναι ιδιαίτερα πλούσιος τόσο στη διεθνή όσο και στην ελληνική βιβλιογραφία και οι α-

πόψεις διίστανται, όσον αφορά το ποια σχολή σκέψης (ιδεαλιστική ή ρεαλιστική) συμβάλλει περισσότερο στην εξήγηση και πρόβλεψη των διεθνών φαινομένων.

Στο κεφάλαιο «Η Αρμονία των Συμφερόντων», ο Carr υπογραμμίζει την αντίθεση που υπάρχει ανάμεσα σε εκείνους που θεωρούν την πολιτική ως λειτουργία της ηθικής και σε εκείνους που θεωρούν την ηθική ως λειτουργία της πολιτικής (σ. 77).

Στη συνέχεια, προχωρά σε μια ανάλυση του περίφημου δόγματος της αρμονίας των συμφερόντων, σύμφωνα με το οποίο, «επιδιώκοντας το δικό του συμφέρον, το άτομο επιδιώκει το συμφέρον της κοινότητας και, προάγοντας το συμφέρον της κοινότητας, προάγει το δικό του συμφέρον». Αυτή είναι και η αναπόφευκτη συνέπεια του αξιώματος ότι οι ηθικοί νόμοι μπορούν να καθιερωθούν μέσα από μια ορθή λογική διεργασία, σημειώνει ο Carr (σ. 79).

Ο συγγραφέας φαίνεται να συμφωνεί με το δόγμα της ταυτότητας των συμφερόντων και επισημαίνει ότι η σχολή της πολιτικής οικονομίας του *laissez-faire*, που δημιούργησε ο Adam Smith, είναι εκείνη που ευθύνεται κυρίως για τη διάδοση του δόγματος της αρμονίας των συμφερόντων. Όπως έδειξε και ο Adam Smith στο βιβλίο του *Ο Πλούτος των Εθνών*, η κοινότητα διαιρείται σε εκείνους που ζουν από εισοδήματα, σε εκείνους που ζουν από την εργασία τους και σε εκείνους που ζουν από κέρδη. Και τα συμφέροντα «αυτών των τριών μεγάλων τάξεων» είναι «απόλυτα και άρρηκτα συνδεδεμένα με το γενικό συμφέρον της κοινωνίας».

Εξετάζοντας το κοινό συμφέρον στην Ειρήνη, ο Carr υποστηρίζει, ότι από πολιτικής άποψης, το δόγμα της ομοιότητας-ταύτισης των συμφερόντων πήρε σε γενικές γραμμές τη μορφή ενός αξιώματος σύμφωνα με το οποίο κάθε έθνος έχει το ίδιο συμφέρον στην ειρήνη και κάθε έθνος που επιθυμεί να διαταράξει την ειρήνη είναι, κατά συνέπεια, παράλογο και ανήθικο. Η παραπάνω άποψη είναι αγγλοσαξονικής προέλευσης, καθώς μετά το 1918 ήταν μάλλον εύκολο να πείσει κανείς τους πολίτες των αγγλόφωνων χωρών ότι ο πόλεμος δεν ωφελούσε κανέναν, υποστηρίζει ο Carr και σημειώνει ότι το επιχείρημα αυτό δεν φαινόταν ιδιαίτερα πειστικό για παράδειγμα στους Γερμανούς, οι οποίοι είχαν επωφεληθεί σε μεγάλο βαθμό από τους πολέμους του 1866 και του 1870 και απέδιδαν τα βάσανά τους όχι στον πόλεμο του 1914, αλλά στο γεγονός ότι είχαν ηττηθεί (σ. 89).

Περιγράφοντας ο συγγραφέας τις βάσεις του ρεαλισμού και

πώς αυτός εμφανίζεται στον τομέα των διεθνών σχέσεων, υποστηρίζει ότι τα τρία βασικά αξιώματα που περιλαμβάνονται στο δόγμα του Machiavelli αποτελούν τις βάσεις της ρεαλιστικής φιλοσοφίας. Πρώτον, η Ιστορία είναι μια ακολουθία αιτίων και αποτελεσμάτων· δεύτερον, η θεωρία δεν δημιουργεί (όπως υποθέτουν οι ουτοπιστές) πρακτική, αλλά η πρακτική θεωρία· και τρίτον, η πολιτική δεν είναι (όπως υποστηρίζουν οι ουτοπιστές) μια λειτουργία της ηθικής, αλλά η ηθική της πολιτικής, υποστηρίζει ο Carr (σ. 102). Συνεχίζοντας την κριτική του στην ουτοπική θεωρία, τονίζει ότι αυτή συνέδεσε την πίστη της στην πρόοδο με την πίστη της σε ένα απόλυτο ηθικό κριτήριο το οποίο παρέμεινε *ex hypothesi* στατικό. Αντίθετα, κατά τον Carr, ο ρεαλισμός, μη έχοντας κάποιο ανάλογο στήριγμα, έγινε ολόενα και πιο δυναμικός και σχετιστικός. Ακόμη και η έννοια του διεθνισμού είναι μια ειδική μορφή του δόγματος της αρμονίας των συμφερόντων. Κατά τον Carr, «υπόκειται στην ίδια ανάλυση και υπάρχουν οι ίδιες δυσκολίες όσον αφορά στη θεώρησή της ως απολύτου κριτηρίου ανεξάρτητου των συμφερόντων και των πολιτικών εκείνων που τη διακηρύσσουν» (σ. 124).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ανάλυση που επιχειρεί ο Carr για τον ρόλο της ισχύος στη διεθνή πολιτική. Έχοντας ως βάση το βιβλίο του B. Russel, *Power*, όπου η ισχύς εξετάζεται ως «βασική έννοια στην κοινωνική επιστήμη», ο Carr υποστηρίζει ότι στην ουσία της, η ισχύς είναι μια και αδιαίρετη ολότητα και μόνο για την ανάγκη της συζήτησης μπορεί να διαχωριστεί σε στρατιωτική ισχύ, οικονομική ισχύ και σε ισχύ της πειθούς (σ. 154). Όσο για τη θέση της ηθικής στη διεθνή πολιτική, ο Carr αποδέχεται ότι είναι το πιο συγκεχυμένο και πιο δύσκολο πρόβλημα που μπορεί να συναντήσει ένας ειδικός αναλυτής των διεθνών σχέσεων. Εξίσου ενδιαφέρον είναι και το κεφάλαιο για τις προοπτικές μιας νέας διεθνούς τάξης πραγμάτων. Περιγράφοντας το τέλος της παλιάς τάξης πραγμάτων, ο Carr τονίζει ότι η ουτοπία του 1919 ήταν ψεύτικη και άνευ ουσίας. Δεν είχε επιρροή στο μέλλον, επειδή δεν είχε πια ρίζες στο παρόν. Η πρώτη και πιο εμφανής τραγωδία αυτής της ουτοπίας ήταν η επονείδιστη κατάρρευσή της και η απογοήτευση που έφερε μαζί της αυτή η κατάρρευση (σ. 286).

Απαντώντας στο θεμελιώδες ερώτημα, ποιος είναι ο ρόλος της ηθικής στη νέα διεθνή τάξη πραγμάτων, ο συγγραφέας τονίζει ότι μια διεθνής τάξη πραγμάτων δεν μπορεί να βασίζεται μόνο στην ι-

σχύ, για τον απλούστατο λόγο ότι η ανθρωπότητα πάντα θα επαναστατεί μακροπρόθεσμα κατά της ωμής βίας.

Κάθε διεθνής τάξη πραγμάτων προϋποθέτει έναν σημαντικό βαθμό γενικής συναίνεσης. Ωστόσο, μας περιμένει μεγάλη απογοήτευση αν τονίσουμε τον ρόλο που είναι πιθανόν να διαδραματίσει η ηθική, έγραφε «προφητικά» το 1939 ο Edward Carr, στη μελέτη του για την εικοσαετή κρίση 1919-1939, η οποία εξήντα χρόνια μετά παραμένει ένα χρήσιμο εργαλείο για τη μελέτη των σύγχρονων διακρατικών σχέσεων.

Ο Παναγιώτης Ήφαιστος τώρα, υποστηρίζει ότι πολλές από τις θέσεις του Edward Carr για τον ρόλο της ισχύος, βρίσκουν εφαρμογή στις ευρωατλαντικές σχέσεις. Στο βιβλίο που δημοσίευσε από κοινού με τον Κ. Αρβανιτόπουλο, στο πρώτο κεφάλαιο, εξετάζει τη γεωπολιτική και γεωστρατηγική διάσταση του ευρωατλαντικού βάρους ισχύος σε ιστορικό και σύγχρονο πλαίσιο. Οι Κ. Αρβανιτόπουλος και Π. Ήφαιστος, προσεγγίζουν ένα πολύ σημαντικό ζήτημα των σύγχρονων διεθνών σχέσεων, όπως είναι αυτό του ευρωατλαντικού χώρου.

Πρόκειται για ένα διεθνές περιβάλλον που ήταν ο βασικός πρωταγωνιστής του ιστορικού γίγνεσθαι του 20ού αιώνα και το οποίο αναμένεται να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στο διεθνές σύστημα και κατά τον 21ο αιώνα, καθώς η Ευρωπαϊκή Ένωση ισχυροποιείται συνεχώς μέσω του ευρώ, της διεύθυνσης και της πολιτικής ενοποίησης.

Ταυτόχρονα, ο ευρωατλαντικός χώρος είναι ιδιαίτερα κρίσιμος και για τα ελληνικά συμφέροντα. Ποιος μπορεί να είναι άραγε ο ρόλος και η θέση μιας μικρής χώρας όπως η Ελλάδα, σε ένα διεθνές περιβάλλον όπως είναι ο ευρωατλαντικός χώρος;

Είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων ποιοτικού και ιδεολογικού χαρακτήρα, υποστηρίζουν οι δύο συγγραφείς στον πρόλογό τους (σ. 1) και υπογραμμίζουν ότι, για να κατανοηθεί πλήρως η μορφή και ο χαρακτήρας του ευρωατλαντικού συστήματος, θα πρέπει να γίνει κατανοητός ο κεντρικός ρόλος των ΗΠΑ αλλά και η θέση της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στο ευρωατλαντικό γίγνεσθαι.

Προς την κατεύθυνση αυτή συμβάλλει ουσιαστικά η ανάλυση του Κ. Αρβανιτόπουλου για τις ευρωαμερικανικές σχέσεις της περιόδου 1945-1989 (κεφάλαιο 2). Αλλά και το επόμενο κεφάλαιο για τις ευρωαμερικανικές σχέσεις μετά τον Ψυχρό Πόλεμο που υ-

πογράφει ο ίδιος, καταθέτει χρήσιμα στοιχεία προκειμένου να προσεγγίσει κανείς την αναδιαμόρφωση της αμερικανικής στρατηγικής αλλά και τα ιδεολογικά ρεύματα που την επηρέασαν (διεθνής παρεμβατισμός ή απομονωτισμός).

Ο Π. Ήφαιστος, στο τελευταίο κεφάλαιο του τόμου, επιχειρεί να καταλήξει σε ορισμένα συμπεράσματα για τον ρόλο της Ατλαντικής Συμμαχίας και του ευρωατλαντικού χώρου στη δεκαετία του 1990.

Επίσης διασυνδέει τα συμπεράσματά του «με ορισμένες υποθέσεις της θεωρίας διεθνών σχέσεων». Υποστηρίζει πως, οι αλλαγές στις αρχές της τελευταίας δεκαετίας του 1900, είναι δυνατόν να μην προκαλούν ριζική αναδόμηση του συστήματος (σ. 183). Για τον Π. Ήφαιστο «μεγαλύτερη σημασία για τη μορφή και τον χαρακτήρα του συστήματος, έχει η κατανομή ισχύος μεταξύ των μεγάλων συντελεστών του συστήματος και λιγότερο οι εφήμερες και ρευστές θεσμικές ρυθμίσεις».

Η μελέτη των Κ. Αρβανιτόπουλου και Π. Ήφαιστου εξετάζει σε βάθος τους γεωπολιτικούς και γεωστρατηγικούς παράγοντες που διαμόρφωσαν το θεσμικό, πολιτικό και στρατηγικό πλαίσιο του ευρωατλαντικού χώρου. Επίσης, αναλύει τον τρόπο με τον οποίο η μετεξέλιξη του συστήματος επηρέασε την ευρωπαϊκή αμυντική ταυτότητα και τη θεσμική-πολιτική μετεξέλιξη της Ατλαντικής Συμμαχίας.

ΣΩΤΗΡΗΣ ΝΤΑΛΗΣ